

КІБОРГИ СЕРЕД НАС: розуміймо, приймаймо, поважаймо

Юлія ЧАПЛІНСЬКА, канд. психол. наук,
ст. наук. співроб. відділу психології
масової комунікації та медіаосвіти,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

На жаль, через російську агресію багато людей в Україні отримують травми й змушені користуватися протезами. Тож ми маємо адаптуватися до нових реалій життя і разом творити дружнє інклюзивне середовище для всіх. Авторка статті пропонує дієві інструменти для формування в дошкільнят толерантного ставлення до кіборгів, поваги і вдячності за те, що ці люди зробили й роблять для суспільства.

Українське суспільство переживає випробування, пов'язані з війною та втратами як серед військових, що можуть зазнати ампутацій чи інших травм у бойових діях, так і серед цивільних громадян. Технології та медичні інновації відіграють нині ключову роль у процесі відновлення здоров'я таких людей. Розробки в галузі кіборгізації тіла та використання роботизованих протезів дають змогу відновлювати фізичні можливості, забезпечуючи новий рівень життя для кіборгів — людей, що користуються роботизованими протезами. Однак разом із завданням фізичного відновлення таких людей виникає і необхідність психологічної підготовки суспільства, зокрема дітей, до сприйняття цієї нової реальності та формування толерантного ставлення до кіборгів.

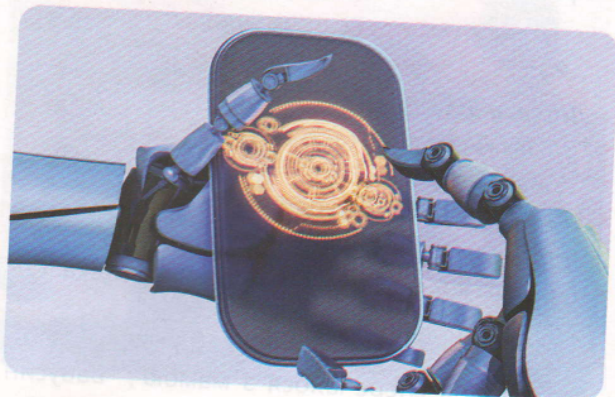
УТОЧНЮЄМО ПОНЯТТЯ

До початку роботи з дітьми педагоги мають передусім усвідомити концептуальні відмінності між поняттями "людина з інвалідністю" та "кіборг".

Кіборгізація людського тіла — це процес поєднання технологій та людського тіла задля відновлення, покращення або розширення його функціоналу. Сам термін "кіборгізація" був введений у науковий обіг у 90-х роках ХХ ст. Кевіном Ворвіком, британським ученим та інже-

нером, який провів серію експериментів з імплантації електронних пристроїв у своє тіло для покращення власних фізичних та психологічних можливостей.

Але поняття "кіборг" з'явилося задовго до нього, у 1960-х роках, з легкої руки австрійського вченого Манфреда Клайнса та італійського дослідника Натана Кліна. У їхньому баченні **кіборг** — це організм, у якому поєднано біологічні та технологічні компоненти з метою покращення фізичних чи когнітивних функцій. Хоча донедавна кіборги вважалися витворами наукової фантастики, стрімкий розвиток медичних технологій і протезування у ХХ–ХХІ ст. змінив ситуацію, і нині ми можемо сміливо назвати кіборгом людину з кардіостимулятором або навіть із зубними імплантатами.

В Україні цей термін має власну історію. Слово “кіборги” українці часто використовують, згадуючи про захисників Донецького аеропорту. У вересні 2014 року це слово промовив невідомий проросійський бойовик, коли намагався пояснити, чому передові загони російського війська у всеозброєнні не здатні захопити аеропорт, який захищають кілька десятків українських військових зі стрілецькою зброєю.

Нині в Україні почало з’являтися нове покоління кіборгів. Їх називають так не лише за силу духу та стійкість, а й з огляду на зовнішні прикмети — неймовірно технологічні роботизовані протези.

Кіборги — це люди, які мають роботизовані частини тіла, такі як протези чи імпланти. Ці частини можуть бути видні неозброєним оком або ж приховані всередині тіла.

Поняття “інвалідність” ширше, ніж “кіборгізація”. Існує досить багато різновидів та груп інвалідності, пов’язаних із порушеннями фізичних і розумових функцій людського організму, тоді як медичний напрям кіборгізації здебільшого орієнтований на людей, які втратили кінцівки або здатність пересуватися самостійно.

Сьогодні єдиним коректним терміном є “людина (особа) з інвалідністю”.

В українському суспільстві концепція інвалідності нерідко має негативну конотацію, що пов’язано з певними обмеженнями людей з інвалідністю, потребою в соціальному захисті, почуттям провини чи жалю. Наразі Міністерство освіти і науки України активно впроваджує принципи інклюзивного навчання для формування толерантності, рівності, недискримінації та прийняття різноманіття. Усі вони мають застосовуватися і до людей з роботизованими протезами (кіборгів).

Концепція кіборгізації є досить новою, не стереотипізованою і не стигматизованою в українському суспільстві. Презентуючи її дітям, варто фокусуватися на нових можливостях та функціях, які позитивно впливають на якість життя людей з інвалідністю і стають можливими завдяки залученню технологій.

Навіть якщо людина втратила кінцівку на війні, це не вирок — із роботизованим протезом вона може робити те, що й раніше, і навіть біль-

ше. Наприклад, піднімати більш важкі речі або згинати залізні дроти. Але набуття нових можливостей, як і в спорті, потребує попередньої підготовки та тренувань.

ЯК ГОВОРИТИ З ДОШКІЛЬНИКАМИ ПРО КІБОРГІВ

Найперше варто пам’ятати, що ця тема досить широка, тому обмежитися лише одним заняттям або розмовою не вдасться. Необхідно розподілити матеріал на послідовні тематичні блоки. Це дасть дітям можливість засвоювати інформацію поступово. Пропонуємо орієнтовний **перелік тематичних бесід**.

Хто такі кіборги

Розкажіть дітям, хто такі кіборги. Наведіть приклади із мультфільмів, фільмів чи книжок, як от відомий персонаж коміксів Залізна людина. Досить часто діти цікавляться, чому кіборги стали кіборгами, їх також можуть зацікавити технічні аспекти. Найкраще — просто і доступно розповісти малечі про реалії українського життя.

Що таке протези

Покажіть дітям протез і розкажіть, як він улаштований. Поясніть, які види протезів існують, із чого вони складаються, як діють. Залежно від віку дітей можна використати малюнки, іграшки або відеоматеріали для демонстрації. Розкажіть про те, як протези допомагають людям відновлювати здоров’я та брати активну участь у житті суспільства.

Усі люди різні

Поговоріть про те, що всі люди належать до однієї великої родини. Зробіть акцент на тому, що саме відмінності роблять нас цікавими та унікальними. Для цього заняття можна використати мультфільми на кшталт “По за зором” (“Out of Sight”, 2010); “Мотузки” (“Cuerdas”, 2014);

“Подарунок” (“The Present”, 2015); “Скарлетт” (“Scarlett Contra el Cancer”, 2016) та ін.

Тварини та їхні особливості

Використовуйте зображення тварин або іграшки, які мають протези. Розкажіть, що такі девайси допомагають пухнастим улюбленцям жити повноцінним життям, рухатися, гратися і продовжують їхнє життя в колі родини. Наголосіть, що кожен може мати свої особливості. Це заняття допоможе дітям усвідомити важливість протезів та прийняти ідею різноманіття.

Запропонуйте вихованцям створити малюнки про тварин, що мають певні особливості (це можуть бути персонажі відомих історій, або ви можете вигадати власних). Таке завдання дасть дітям можливість проявити творчість та співпереживання. А обговорення малюнків та придумування історій на їх основі допоможе навчитися сприймати інакшість як норму. Це сприятиме розвитку толерантного ставлення до різноманіття в довіллі.

Допоможи другу/подрузі

Розповідайте історії про те, як діти можуть допомагати одне одному незалежно від того, які особливості притаманні кожному з них. Для наочності прив'яжіть дитині провідну руку до тіла м'яким шаликом і запропонуйте щось зробити іншою рукою, наприклад, перекласти горіхи з однієї миски в іншу, скласти щось із деталей конструктора тощо. Поговоріть із дітьми про те, що самотужки це зробити складно, після чого об'єднайте їх у пари і дайте можливість допомогати одне одному у виконанні завдань. По завершенні запропонуйте малечі разом поміркувати, як іще можна допомагати одне одному.

Надзвичайні звичайні речі

Поговоріть про те, що звичайні для нас речі можуть бути надзвичайними для людей із про-

тезами. Наприклад, для дитини з протезом гра у футбол, танці, малювання або будь-яка інша звичайна діяльність може стати викликом, а в разі успіху — неабияким досягненням. Особливо на перших етапах користування роботизованим протезом, поки дитина ще до нього не звикла. На цьому занятті можна обговорити, як різні протези допомагають людям виконувати “звичайні” дії.

Повсякденне життя кіборга

Використайте фото, щоб показати, як люди з протезами працюють чи навчаються, відпочивають і розважаються. Нехай діти побачать, що ці люди живуть повноцінним і цікавим життям, усвідомлять, що вміння та навички здатні долати фізичні обмеження. Звертайте увагу на те, що багато хто з кіборгів працює, навчається, розважається і робить усе те саме, що й інші люди. Такий підхід дає дітям змогу побачити реальне життя людей із протезами та сприяє розвитку толерантного і турботливого ставлення до них.

Історії успіху

Розповідайте історії про реальних людей, які мають протези або імпланти, але при цьому стали відомими, мають нагороди, наприклад про паралімпійців. Обговорення історій успіху покликане надихнути дітей та показати, що фізичні обмеження не заважають здійснювати мрії і навіть досягати значних успіхів у різних сферах життя.

Подяки

Можна заохочувати дітей створювати малюнки чи листівки для наших воїнів, дякувати їм за те, що захистили країну ціною свого здоров'я. В Україні нині діють понад 15 великих реабілітаційних центрів, де з радістю приймуть листівки-подяки, листи підтримки від дітей.

ПРАКТИЧНІ ВПРАВИ

Серію тематичних бесід варто доповнити практичними вправами, спрямованими на розвиток толерантного ставлення дітей старшого дошкільного віку до людей, які мають роботизовані протези. Розглянемо деякі з таких вправ.

Лялька з протезом

Створіть кілька паперових ляльок із різними протезами, для яких можна придумувати і малювати вбрання. Ляльку можна зшити з тканини, змайструвавши тверду частину (протез) із дроту чи дерева. Або ж виліпити з пластиліну. Використовуючи такі ляльки, що мають різні

види протезів, можна розгортати рольові ігри та взаємодіяти із цими іграшками, відпрацьовуючи з дітьми різні ситуації, що можуть виникнути в повсякденному житті. Наприклад, лялька Оленка потрапила в аварію і тепер має протез ноги, а лялька Оля запросила її на святкування свого дня народження. Які ігри Оля може запропонувати гостям, щоб Оленка могла взяти участь у кожній із них?

Парні розмальовки

Знайдіть в інтернеті розмальовки, де головними героями є персонажі з роботизованими частинами тіла, об'єднайте дітей у пари і запропонуйте їм спільно розмалювати один малюнок. Для цього вони мають домовитися, хто які частини розмальовуватиме, які кольори вони будуть використовувати, яке ім'я дадуть своєму кіборгу.

Гра "Лікарня"

Потрібно розказати дітям, що процес реабілітації після встановлення протезу досить важкий. Він може вимагати багато часу. Адже людина має навчитися вправно користуватися протезом. Тут як у спорті: що більше тренуєшся, то краще вдається. Навчіть дітей кількох простих вправ або руханок, які могли б бути використані в реабілітаційному процесі, і починайте гру. Виберіть одного "лікаря", який буде показувати вправи для реабілітації, а всі інші діти — "пацієнти" — нехай повторюють за ним.

Винахідники протезів

Запропонуйте дітям уявити себе геніальними винахідниками і за допомогою пластиліну / деталей "Лего" придумати та сконструювати протези для іграшкових персонажів. Потім кожна дитина обов'язково має виступити із презентацією свого винаходу.

Казки про дружбу

Придумайте разом з дітьми казкового персонажа / персонажів, що має / мають роботизовані протези, і розповідайте дітям історії про його / її / їхні пригоди. Головна мета таких коротких історій — показати дітям, як різні персонажі стають друзями попри свої особливості (і навіть завдяки їм).

Подорож у майбутнє

Посадіть дітей у коло і повідомте їм, що сьогодні вони за допомогою машини часу перенесуться в далеке майбутнє, у лабораторію, де розробляють протези (для цього треба тільки заплющити очі й дотримуватись інструкцій). Попросіть ви-

хованців уважно все роздивитися, поговорити з головним інженером лабораторії, запитати, які протези в майбутньому будуть популярними, який вигляд вони матимуть тощо.

Через деякий час діти "повертаються додому". Потім усі "мандрівники й мандрівниці в часі" мають розповісти, що вони бачили і про що дізналися в майбутньому. Під час обговорення важливо фокусуватися на тому, як технології можуть допомагати людям долати труднощі (зокрема пов'язані з інвалідністю), змінювати їхнє життя на краще.

НЕЗРУЧНІ ЗАПИТАННЯ

Діти щирі й допитливі. Можливо, ви коли-небудь чули або навіть самі потрапляли в ситуації, коли дитина десь у публічному місці голосно запитувала дорослих про людину з протезом. Або навіть наважувалася підійти до такої людини і зав'язати розмову про те, що її цікавить.

Як ми вже зазначали, краще заздалегідь поговорити з малечю і підготувати її до зустрічі з кіборгами в громадських місцях. Але якщо ви цього не зробили і запитання дитини заскочило вас зненацька, не треба його ігнорувати, просити дитину замовкнути чи поспішно відводити подалі. Спробуйте присісти, щоб ваші очі й очі дитини були на одному рівні, і спокійно відповісти на запитання, попередньо попросивши малечу стишити голос.

Нижче наведемо список запитань і варіанти відповідей на них.*

"Що з ним / нею не так?"

Діти бачать, що людина на вулиці має особливості, яких вони раніше не зустрічали. Саме тому вони цікавляться, що з цієї людиною не так. Ваша відповідь може бути такою:

"З ним / нею уже все добре. Найімовірніше, ця людина колись раніше зазнала травми, але пройшла процес реабілітації і тепер може пересуватися за допомогою сталевих кінцівок. Ми з тобою маємо ноги, щоб пересуватися, а він / вона — роботизований протез. Цей протез допомагає йому / їй дістатися, куди він / вона хоче. Ця сталевіа нога має крутий дизайн, еге ж?"

"Чому вони не можуть ходити?"

Якщо дитина звертає увагу на те, що хтось користується додатковими засобами для ходіння, такими як милиці, ходунки, палиця чи інше об-

* Запитання та відповіді подано за матеріалами сайту wehavekids.com/parenting/Answers-to-Common-Questions-Children-Ask-About-Disability.

ладнання, якого вона, можливо, ніколи раніше не бачила, найкращий спосіб відповісти на її запитання — визнати, що всі люди різні:

"Так, ця людина рухається не так, як ми. Бачиш, у неї немає однієї ноги? Можливо, вона втратила ногу через хворобу, а може, через війну."

"Бачиш, як ця людина спритно пересувається за допомогою ходунків? Вони дають їй змогу міцно триматися на землі й ходити не падаючи."

"Ця людина має роботизований протез, який дає їй змогу вільно пересуватися без жодної сторонньої допомоги."

"Чи можна мені доторкнутися до його / її протеза?"

Насамперед варто наголосити, що треба поважати особисті кордони іншої людини і завжди запитувати дозволу. І пам'ятати, що інша людина не зобов'язана казати "так":

"Ми не можемо робити все, що нам заманеться. Не можна просто торкатися когось без дозволу. От чи хотілося б тобі, щоб незнайомиць підійшов і торкнувся твоєї руки чи ноги? Ми можемо спробувати підійти до кіборга і запитати дозволу на такі дії. Але пам'ятай, що він / вона може нам відмовити, і це нормально. Якщо ж він / вона дозволить це зробити, то ти маєш обов'язково подякувати."

"Чи інвалідність заразна?"

Іноді діти можуть фантазувати, що інвалідність — заразна хвороба, і через це бояться спілкуватися з людьми, які мають інвалідність.

Поясніть, що дитина із церебральним паралічем або м'язовою дистрофією не хвора, і ви не хочете, аби ваш малюк думав, що може підхопити інвалідність. Або що коли він виросте, його руки чи ноги обов'язково мають замінити на сталеві кінцівки:

"Жодна інвалідність не заразна. Це не грип, який можна підхопити."

"Чи зможуть вони колись ходити / бачити / чути?"

Оскільки дуже часто в дитячих головах інвалідність асоціюється із хворобою, вони схильні думати, що її можна вилікувати. Саме тому й цікавляться способами лікування. Якщо в людини ампутована нога чи рука, скільки б її не жаліли чи не зверталися з проханнями до Бога, нова кінцівка в неї не виросте. Але якщо в людини проблеми із зором чи слухом, то в деяких випадках допомагає встановлення імплантів. Ваше пояснення дитині залежатиме від ситуації, наприклад:

"Я не знаю напевно, але припускаю, що ця людина наполегливо працює разом зі своїм лікарем, щоб якнайшвидше почати жити повноцінним життям."

"Чи вміють вони керувати автомобілем?" / "Чи є в них робота?" / "Чи мають вони дітей?"

Якщо контакти вашої дитини з кіборгами обмежені, то їй може бути дуже цікаво дізнатися, який у них розпорядок дня, яким чином вони роблять звичні для її дорослого оточення речі, чи є в них сім'ї та діти. Відповідь може бути такою:

"Так, люди з роботизованими протезами або у кріслах колісних користуються автомобілями, щоб дістатися до різних місць. У деяких із них машина може мати всередині децю інший вигляд, ніж та, до якої ти звик / звикла, — це необхідно для того, щоб вони могли нею користуватися."

На запитання щодо сімейного статусу і роботи можна чесно відповісти, що про цю конкретну людину, яку ваша дитина зустріла на вулиці, ви не знаєте, але загалом кіборги можуть працювати, і в багатьох із них є сім'ї — чоловіки, дружини й діти.

Якщо ваша дитина ставить забагато запитань, запропонуйте їй пошукати відповіді пізніше, удома.

ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ

Опанування правил поведінки щодо людей із протезами є важливою частиною розвитку в дітей толерантності та емпатії. Наведемо кілька таких правил.

Можна

Цікавитися. Можна ставити запитання та цікавитися протезами, якщо робити це ввічливо та з повагою.

Допомагати. Можна пропонувати допомогу, якщо хтось її потребує. Та спочатку обов'язково варто запитати, чи потрібна цій людині допомога.

Дружити. Можна дружити з тими, хто відрізняється зовнішністю, цінностями або ідеями. Така дружба розширює кругозір і розвиває толерантність.

Підтримувати. Можна виражати підтримку (розуміння) людям із роботизованими протезами. Варто пояснити дітям, що дуже часто люди, які мають роботизовані протези, — це воїни, які відважно захищали нашу землю від загарбників. Під час бойових дій вони втратили частину тіла і тепер мають протез. Це великий подвиг, за який ми маємо бути вдячні. Навчіть дітей прикладати руку до серця і схилити голову на знак поваги до воїнів ЗСУ.

Робити приємні сюрпризи. Можна робити приємні сюрпризи або подарунки для тих, хто користується протезами.

Гратися разом (залучати до гри). Важливо, щоб діти могли гратися разом незалежно від того, носить хтось протези чи ні. Діти повинні знати про функціональні обмеження кіборгів та мати заздалегідь продуманий арсенал ігор, у які можна гратися з однолітками, що мають роботизовані протези.

Відзначати унікальність. Можна відзначати і поважати унікальність кожної людини. І робити це бажано через компліменти. Важливо знаходити щось гарне в кожній людині й не соромитися говорити про це вголос.

Учитися одне в одного. Люди можуть обмінюватися знаннями і навичками незалежно від їхнього віку чи фізичного стану.

Не можна

Витріщатися. Не можна пильно і довго роздивлятися людину з протезом. Це може викликати в кіборга ніяковість. Дітям слід пояснювати, що кіборг — це більше, ніж просто протез. Це насамперед людина, а протез — просто особ-

ливість, як блакитні очі, руде волосся чи темна шкіра.

Указувати пальцем на протези або дуже голосно акцентувати на них увагу. Це неввічливо. Привернути увагу дорослого (мама, тата чи виховательки) і висловити свої враження можна, але робити це слід тихо і непомітно.

Доторкатися без дозволу. Діти мають поважати особистий простір людини та утримуватися від доторків без її згоди.

Робити неприємні зауваження. Іноді діти можуть транслювати стереотипні уявлення та реакції, що побутують у їхньому оточенні, як-от жалість, страх, презирство, почуття провини або огида. Саме тому важливо пояснювати, що люди з роботизованими протезами — повноправні члени суспільства. А також що діти не повинні повторювати чийсь слова чи поділяти чийсь ставлення до таких людей. Їм варто навчитися самостійно приймати рішення, досліджувати ситуацію, можливо, познайомитися з людиною, яка користується роботизованим протезом, і сформулювати власне ставлення до неї.

Робити неприємні жести, насміхатися. Це неприпустимо щодо будь-якої людини. Замість того, щоб бачити в будь-яких відмінностях привід для жартів чи насмішок, діти мають вчитися поважати та приймати кожну людину такою, якою вона є.

***

Розвиток толерантності до кіборгів у дітей — це не лише етична необхідність, а й ключовий аспект формування гармонійного суспільства. Навчити дітей поважати та приймати людей із роботизованими протезами означає інвестувати в майбутнє, де кожен має шанс на повноцінне життя незалежно від фізичних особливостей. ■

**Подбайте про
МЕТОДИЧНУ ПІДТРИМКУ
для себе і колег**

ПЕРЕДПЛАТИТЬ
свій фаховий журнал
на сайті dv.in.ua/peredplata